

NACIONĀLIE DĀRGUMI

A full-page photograph of a man standing in a forest. The man, who is older with white hair, is wearing a light-colored short-sleeved button-down shirt and light-colored trousers. He is standing next to a very large, thick tree trunk, with his right hand resting on it. The forest is composed of many tall, slender trees with green needles, likely pines or spruces. The ground is covered in low-lying green vegetation and moss. The lighting suggests it might be late afternoon or early morning, with soft light filtering through the trees.

IZCILS ĢENĒTISKAIS RESURSS.
Imants Baumanis 110 — 120 gadu vecā
priežu audzē pie Misas

Kā uzlabot vislabāko

Priežu selekcionārs **Imants Baumanis**
izkopj slaveno Rīgas priedi

Egils Zīrnis, foto — Didzis Grodzs

Aizbrauksim līdz Misai, — ieradušos Salaspilī, Latvijas Valsts mežzinātnes institūtā *Silava*, mūs aicina institūta vadošais pētnieks, mežzinātnes doktors Imants Baumanis, kad izsakām vēlējumu nofotografēt vienu no svarīgākajiem cilvēkiem Latvijas mežzinātnē pie viņa pētījumu objekta, tātad pie kādas izcilas priedes. Šopavasār 80 gadus nosvinējušā mežzinātnieka darbs nu jau vairāk nekā pusgadsimtu veltīts izplatītākajam un nozīmīgākajam kokam Latvijā — priedes saglabāšanai un tās izcilāko īpašību nodošanai nākamajām priežu paaudzēm. Pareizējie pētījumi priežu selekcijā notiek uz Baumaņa darba rezultātiem, stāsta institūta direktors Jurgis Jansons. Līdz savai priežu šķirnei, «Baumaņa priedei» zinātnieks vēl nav ticis, tas ir darbs vairākām cilvēku paaudzēm. Tomēr tā gluži nav, ka darba rezultātus meža selekcionārs nevarētu ieraudzīt. Viens no šiem rezultātiem ir zinātniski pierādīts secinājums, ka Latvijai vispiemērotākās ir no vietējas izcelsmes sēklām izaudzētas priedes.

Pa ceļam uz Misas izcilo priežu audzi Baumanis mums atgādina, ka padomju laikā LPSR Mežsaimniecības ministrija bija vienīgā, kas lietvedību veda latviešu valodā. Mežsaimniecība Latvijā vienmēr ir bijusi nacionāla nozare, tāpēc arī šodien mežsaimnieki uztraucoties, ka mums ievazā skandināvu idejas, jo uzskata, ka šo lietu māk paši. Šobrīd no Baumaņa veidotajām sēklu plantācijām apstāda 8000 hektārus meža gadā. Mežu selekcijas programmā darbi ir saplānoti līdz 2063. gadam. Droši vien tad mežā pie Misas vēl izcilāka būs kļuvusi tā priežu audze, kurā, iegājuši kopā ar Baumani, starp četrdesmitmetrīgajiem slaidajiem stumbriem jūtamies tik pacilāti, ka nejutam pat dunduru kodienus.

Ko jūs teiktu, ja jums vaicātu, vai priežu selekcijai ir nozīme?

Paskatieties šo bildi (*rāda fotogrāfiju ar šķību, liku priedīšu mežu*), varbūt esat redzējuši šo Darmšates priežu audzi, braucot pa Babītes apvedceļu — tās ir priedes, kuru sēklas XIX gadsimta mijā no Vācijas ievada Rīgas reģiona galvenais

VEIKLĀK PAR ELEKTRIKIEM. Baumanis demonstrē paša izgudrotos kāpšļus 1970. gadā

mežzinis, vācietis Eižens Ostvalds, domājot, ka sēklai nav nozīmes un ka šīs Vācijas sēklas ļaus te izveidot ātraudzīgākus mežus. Tagad šī audze dabas lieguma statusā tiek saglabāta kā piemērs tam, kā Latvijā nevajag darīt, — no Vācijas nākušās priedes izrādījās nepiemērotas vietējiem augsnes un klimata apstākļiem.

Vai tā ir tikai optiska ilūzija, ka, iebraucot no Latvijas Igaunijā, priedes kļūst arvien mazākas?

Igaunija nav Rīgas priedes reģionā. XVIII–XIX gadsimtā kuģu būvētāji konstatēja, ka Rīgā ir ļoti labas mastu priedes, 30–40 metru garas un gandrīz bez zariem. Tās nāca no Baldones, Zvirgzdes, Vecumniekiem... Ar plostiem tās tika nogādātas līdz Rīgas ostai un tad gāja tālāk pasaulē. Vispār Rīgas priede ir slavena jau kopš Pētera Pirmā laikiem.

Kur aug mūsu labākās priedes? Vai Tērvetē?

Tērvetē arī. Baldones kūrortā aug trīs-simtgadīgas priedes, tām caurmērs ir makten liels, pie 90 centimetriem.

Cik ilgi mūsu priede var dzīvot?

400–500 gadu. Skandināvijā ir sameklēta priede, kurai ir pat vairāk par 500 gadiem.

FOTO NO PERSONĪGĀ ARHĪVĀ

“

Dažs labs jaunais **BAIDĀS KĀPT** priedē, saka, ka viņam vēl meitenes jāmīlē

FOTO NO PERSONĪGĀ ARHĪVA

NE TIKAI PRIEDES.

Pie hibrīdapšu
audzes 60.gados

nekļa statusā. Šajās audzēs atlasīja izcilākos kokus, no kuriem ievāca potzarus. Tos uzpētēja priedītēm kā ābelītēm — izveidoja pirmās pakāpes sēklu plantāciju. Šim priedēm plantācijā veido tādus vainagus, lai ar pacēlājiem čiekurus varētu viegli nolasīt.

Vai no nobirušiem čiekuriem sēklas neder?

Čiekuri jau nobirst tukši, mēs nevaram sēklas saņemt pa gaisu... Kad no pirmās pakāpes sēklu plantācijas vāktu sēklu maisījumu iesēj dobēs, izaugušos stādus atkal pārbauda un atlasa.

Kāds no šāda darba labums?

Iestādot mežu no trešās pakāpes sēklu plantācijas, tas nākotnē dos par ceturtdaļu vairāk kubikmetru koksnes nekā neselekcioņētu priežu mežs. Protams, lauksaimniecībā rezultāts redzams ātrāk nekā mežsaimniecībā. Ar vietējām koku sugām mēs ātrāku rezultātu nevaram dabūt, tad jāķeras pie introducētām sugām. Piemēram, hibrīdapsei, kas ir ātraudzīgākais koks, apriete ir 20 gadu.

NĀKAMAJĀM SIMTGADĒM.

Stādāt ozolu ar
dēlu Kārli
2001.gadā

Cik ātri priežu selekcionārs ierauga sava darba augļus? Vai ar cilvēka mūžu pietiek?

Pietiek, jau ap desmito, piecpadsmīto gadu dabū ražu un sēj atkal. Tad mēs kokus pārbaudām. Priedei, tāpat kā cilvēkiem un mežacūkām, nāk virsū visādas slimības, piemēram, skujbire. Selekcionārs redz, kuras priedes tā bojā vairāk, kuras mazāk. Redzam, ka nevar ņemt sēklas no pārāk tālām vietām. Tās priedes, kuru sēklas ņemu no Urāliem, nobeidzās jau pirmajos trijos gados, neizturēja skujbiri. Pēckara gados jau mums trūka sēklu, un tad mēs vedām no Krievijas gan lapegli, gan spraudām papeles, kuras tagad visas cērt ārā. Tas bija diezgan ekstrēmi darīts, un tāpēc arī sabiedrība selekciju uzņēma ar aizdomām. Uzsākot priežu pavairošanu, grūtākais bija pārliecināt sabiedrību par to, ka selekcijai ir nozīme. To aizsāka mežzinātnieks Jānis Gailis, kura

Vai priedei vecumu var noteikt no ārpuses?

Ar zināmu pieredzi var, bet grūti. Mēs borējam iekšā pieauguma svārpstu un skaitām gadskārtas, bet parasti tas svārpsts tik garš nav, lai varētu ieborēt līdz serdei.

Kā notiek selekcijas process?

Lasām labākos kokus un no tiem taisām kvalitatīvāku mežu. Šis process sākas, kad ap kara laiku nebija, kur dabūt sēklas...

Kāpēc nebija? Priedes taču auga.

Sēklu var ievākt tikai ziemā. Bet ko tu darīsi, ja ziemā to koku necērt vai nocērt tikai dažas cirsmiņas, bet sēklu vajag vairākas tonnas? Tāpēc mēs taisām sēklu plantācijas, stādām priedes kā ābeles, lai var dabūt čiekuru ražu. Priežu sēklu plantācijas ir mūsdienu parādība. Selekcijas sākumos priežu sēklas vāca no mežaudzēm. Vispirms bija jāatlasa izcilākās audzes. Viena tāda audze pie Smiltenes-Mēru plusaudze — tagad ir dabas piemi-

Tās priedes, kuru sēklas ņemu no Urāliem, **NOBEIDZĀS** jau pirmajos trijos gados

mazdēls Arnis Gailis tagad strādā pie mums un turpina selekcijas darbu. Es jau esmu aizejošais posms.

Priedēs kāpis arī esat?

Protams. Pat jaunas konstrukcijas kāpšļus izgudroju, lai vieglāk un ātrāk kāpt. Lai dabūtu potzarus, bija jākāpj. Jaunībā man bija arī citi jāapmāca kāpt kokos un potēt.

Vai tad jāpotē priedes galotnē?

Nē, mēs potējam uz divgadīgiem mežeņiem, kā ābelītes, lai varētu novākt. Kokā jākāpj, lai dabūtu zaru, ko mežeņiem uzpotēt virsū.

Cik ātri var uzkāpt priedē?

Ja ir cilvēks ar kārtīgām iekšām, kas nebaidās, tad trīsdesmitmetrīgā priedē var uzkāpt desmit minūtēs. Dažs labs jaunais baidās kāpt, saka, ka viņam vēl meitenes jāmīlē... Es pats līdz 40 gadiem kāpu.

Kāpēc vēlāk ne?

Tad jau es biju priekšnieks, jaunie kāpa.

Ar elektriķu kāpšļiem priedē var kāpt?

Nevar, jo tie bojā priedi — nosveķo, un pēc trim gadiem priede nokalst.

Tad jau urbšana priedē, lai skatītos vecumu, arī kaitē?

Tas ir viens mazs caurumiņš, to mēs aizsveķojam ciet.

Kā jūs virzījāt selekciju, kad bijāt priekšnieks?

Braucām pa mežrūpsaimniecībām, mācījām potēt, uzliķām plānu, cik katram izcilu koku jāievāc, cik plantāciju jāiestāda. Mums deva norādījumus arī no Maskavas, kā darīt, mēs tos neievērojām, sākām uzreiz potēt, lai gan mums ieteica ņemt no labākajām audzēm sēklas, tās sēt un no tām veidot plantācijas. Mēs tādu ceļu negājām, jo tas ir daudz garāks. Veidojām pirmās pakāpes plantācijas pēc fenotipa, proti, pēc ārējām pazīmēm — vairojām priedes no garākajiem kokiem audzē ar taisniem stumbriem, tieviem zariem. Bet mēs tiem kokiem uzreiz vēl neticējām, jo kādreiz koks, nonācis labākos augšanas apstākļos, var izaugt lielāks, tāpēc mums jātaisa pēcnācēju pārbaude. Tas ir viens no sarežģītākajiem procesiem. Padomju laikā mēs gribējām izveidot priežu šķirni, Kuldīgā mums jau bija ierīkots šķirnes pārbaudes iecirknis, kur mēs tad varētu dot šķirnes sēklu, kā tas ir lauksaimniecībā. Taču, lai izveidotu šķirni, jādabū vairākas priežu paaudzes, kokiem mēs to nevaram — nepieciešamas trīs cilvēku paaudzes, lai tikai vienu selekcijas ciklu izietu no sēklas līdz zāgbaļķim.

Tātad tagad trīs selekcionāru paaudzes veido vietējo priežu šķirni?

Jā. 1958.gadā Jānis Gailis to sāka. Man bija tā laime jau no 1960.gada te strādāt, tātad var teikt, ka esmu tam procesam stāvējis klāt gandrīz no paša sākuma. Man ir ievestas priedes no Polijas, Vācijas, Baltkrievijas...

Kāpēc tās ievestas? Lai parādītu, ka Rīgas priede labāka?

Tieši tā — lai pierādītu, ka tās citas Latvijā neder. Pasaulē jau daudz kur darbojas ar ievestām sugām, arī mūsu platuma grādos tas ir populāri, piemēram, Zviedrijā stāda Klinškalnu priedi. Pirmos 20 gadus tā aug ļoti strauji, bet pēc tam tai uzmetas vēzis. Tagad Latvijā daudzi ārzemnieki — zviedri, vācieši — ir pārpirkuši mežu zemi, viņi grib te braukt ar saviem stādiem. Mēs viņiem to neļaujam. Noteikumi nosaka, ka mums ir jāpierāda, ka viņu sēkla Latvijai neder. Tāpēc mēs to rādām šajos eksperimentos ar citu zemju priedēm, un tad varam ārzemniekiem likt pirkt mūsu sēklas un audzēt mūsu mežos no tām, nevis ievest stādus no savām sēklām.

Ko tad ārzemnieki te grib stādīt?

Daudz ko. Mēs jau arī savulaik esam eksperimentējuši ar kokiem, piemēram, manam laikabiedram Smilgam bija ideja sakrustot Amerikas apsi ar mūsējo. Rodas hibrīdapse, un parādās heterozes efekts — kad sakrusto divas attālas sugas, iegūst kādas labākas īpašības, piemēram, ātraudzība. Tā mēs arī attālākas priedes arī varam krustot, tikai iespējas to darīt ir mazākas. Ja es vēl simt gadu dzīvotu, varētu ar mūsējām sakrustot kādas Polijas priedes, tās aug ātrāk, bet ir zarainākas...

Kādus selekcijas rezultātus jūs visvairāk gribētu redzēt, ja jums būtu lemts dzīvot vēl simt gadu?

Nu, varbūt lai priedes augtu vispār bez zariem, balķi vien! Pavisam labi būtu, ja vēl kantainiem stumbriem (*smejas*). Nav jau tā, ka mežkopis neredz sava darba rezultātus. Tos priēžu mežus, kurus redz, kad brauc no Talsiem uz jūru, un kuriem drīz būs 70 gadu, esmu sējis pēc kara.

Kas tad tur bija pēc kara?

Vācieši kara laikā daudz mežu nocirta. Es tajā laikā dzīvoju laukos. Lai es drīkstētu ganīt govīs mežā, mežsargs lika man piedalīties sējas darbos. Tehnika tad bija vienkārša — spīlarkls, zirdziņš priekšā, izdzina vadziņu, man bija no muguras jāiet, ar pirkstu jāvelk stripa un jāsēj tur sēkliņas. Kad šodien tur aizeju, redzu, kādi balķi no tām uzauguši! Nav tā, kā saka: nocērt, un vairs tur savā mūžā kokus neredzēsi. Tās ir muļķības. Man arī savā zemē Ogrē ir tikai pirms 14 gadiem iestādītas bērzu, egļu kultūras, hibrīdapses, un jau skatos — johaidi, kur to masu likšu, nokurināt tik daudz nevaru!

Kur tad mūsu nacionālie partizāni varēja slēpties, ja meži bija izcirsti?

Bija jau meži. Pie mums nāca legionāri, kurelieši, pārkrāsoja savus vācu šinēlus un ielida mežā, bet tur bija viens stukačs, kas viņus nodeva, un tad atnāca vācieši un viņus izšaudīja. Visādi tur bija mežos sagājuši, un visi bija jādod ēst — ienāca mājās ar ieročiem, prasīja ēst, un dabūja, lai gan mums bija liela ģimene, bijām astoņi bērni, un citreiz pašiem īsti nebija ko ēst. Mums vispār draudēja Sibīrijā, un mūs neizveda tāpēc, ka mēs dzīvojām mežā, uz mājām veda tikai šaura taciņa, un, vai nu krieviem bija bailes tur nākt, vai viņi nemācēja māju atrast. Šodien tur lielāks ceļš iebraukts, bet pēc kara tikai ar zirgu varēja aizbraukt.

Pa mežu kara beigās varēja staigāt?

Kāpēc ne? Man bija jāiet kilometri septiņi, kamēr bija frontes līnija, kur mēs, puikas, varējām dabūt munīciju.

Vai tad ķemmēšanu nepiedzīvojāt?

Tā gan bija. Atceros, atnāca pagalmā, noķēruši vienu, kas negāja vācu armijā, tam uzreiz rokas gaisā un aizveda vai nošāva, nezinu, kā beidzās. Tās bija uztaisījis bunkuru pie mūsu mājas un dzīvoja tur.

No kā mežos bija jābaidās vairāk, no vilkiem vai no cilvēkiem?

No vilka nekad neesmu baidījies.

Bet redzējis esat?

Vai dienī! Pēc kara mana māsiņa lai-

BARAVIKAS rūpnieciski audzēt nevienam vēl nav izdevies

da mežā aitas ganos. Vienu vakaru atskrien mājās: tikai viena aita palikusi, pārējās trīspadsmit pazudušas! Gājām meklēt, kur ir, un atradām visas nokostas — vilks nokodis, sakrāvis kaudzītē un izēdis aknas, vairāk neko. Tā mūsu aitu saimniecība nolikvidējās. Suņi tika aiznesti vairākas reizes, vilki nāca sētā iekšā.

Bet jūs pats tos vilkus redzējāt?

Vai dienī! Gāju pa mežu uz skolu, vilks nāca no muguras.

Un jums skolas somā pīrādziņi...

Nē, liela dūša — skrēju vilkam pretī, un šis ieskrēja mežā. Man uz skolu bija jāiet seši kilometri, no tiem četri pa mežu.

Vai runas par klimata izmaiņām nav pārspilējums?

Ir pārspilējums. Mūsu jaunībā arī bija karstas vasaras un siltas ziemas. 1973. un 1974. gadā divas ziemas sniega nebija nemaz. Lazdas ziedēja pēdējās cūku medībās — 31. janvārī. Tomēr veģetācijas perioda palielināšanās ir fakts.

Kāpēc priēžu audzes Latvijā pēdējos gados samazinās?

Tāpēc, ka privātie audzētāji nedomā par mazbērniem. Mēs no iepriekšējām paaudzēm saņēmām normālu mežu, bet atstājam neizkoptus krūmājus.

Latvijas mežus iedala trijās lielās grupās, mēģināšu izskaidrot vienkārši. Viena grupa ir nabadzīgie meži — sils, mētrājs, lāns, tur priedei nav alternatīvas arī no likumdošanas viedokļa, tur tā ir vienīgā suga, ko likums pieļauj atjaunot. Tāda ir apmēram ceturtdaļa Latvijas mežu. Otrs gals ir auglīgie meži — vēri, gāršas, tur aug egles, bērzi, citi lapu koki, ozolu mežu palielas, kuras lauksaimnieki vēsturiski nav nocirtuši. Šajos mežos priede neaug. Pa vidu apmēram 20 procenti mežu ir damakšņi, saukti arī par priedeglājiem, tie ir auglīgi meži, kuros var augt gan priedes, gan egles. Tā ir tā grupa, kurā īpašnieki vairāk izvēlas stādīt egli, jo to atjaunot ir vienkāršāk — stādu cena apmēram vienāda, bet egle ir mazāk cimperlīga, izaugs arī zālē, arī tad, ja zvērs nokodīs. Bet ar egli ir tāda lieta, ka tā no mūsu sešām saimnieciskajām koku sugām (priede, egle, bērzs, apse un abas alksņu sugas) ir vienīgā ēnciete. Tai nepatīk augt vienvecuma stādījumā, tā dabā aug no paaugas, caur otro stāvu, pēc tam nomainot novecojušos bērzus. Tātad egļu audzēšana ir vienkāršāka, bet, ja orientējamies uz Latvijas mežu kā ilgas aprites balķu saimniecību (priedei šī aprīte ir 100 gadu, eglei 80 gadu), nevis tehnoloģiskās koksnes ražošanu kā, piemēram, Zviedrijā, tad visādi jāveicina priēžu audzēšana. Iespējams,

caur subsīdiju mehānismu, kura, protams, Latvijā nav.

Kad zvanīju jums, lai sarunātu interviju, jūs uzreiz prasījāt, vai jautāšu par kontrolēto dedzināšanu. Kāds ir jūsu viedoklis šajā lietā?

Katrā ziņā tas nav mežsaimnieciski, tās ir spēlītes ar naudas apgušanu. Vai mums trūkst degumu, ko pētīt? Negribas piesaukt nelaimi, bet droši vien arī šogad būs daudz degumu. Tagad gan vairs nav pīpētāju vilcienu tamburā, kas senāk bija mežu degšanas cēlonis, arī lokomotīvu dzirksteļu vairs nav, kas reiz Vērgalē tūkstošiem hektāru nodedzināja. Uzskatu, ka to dabas daudzveidību, kas valstij vajadzīga no mežu ugunsgrēkiem, mēs tā kā veidojam paši, tāpēc nevajag laist klāt dabai uguni, īsti nezinot, ko iznīcina.

Degumos pēc tam sugu daudzveidība savairojas, sēnes ieskaitot.

Jā, gailene silā pēc tam varbūt labāk aug, bet valsts galvenā bagātība ir koki.

Savas sēņu vietas jums ir?

Ir! Man ir savs mežs Tīnūžos. Tajā ir četrpadsmitgadīga apse, kad lasu sēnes, vecās baravikas tur nometu.

Tātad jūs arī sēnes selekcionējat?

Nē. Baravikas rūpnieciski audzēt nevienam vēl nav izdevies.

Jūs pats ārstnieciskos nolūkos kaut ko no priedes lietojat?

Minimāli. Pagaidām nesūdzos, ko tur daudz lieto?♦

Akreditēta klīniski diagnostiskā laboratorija SIA GenEra piedāvā

DAŽĀDUS DNS TESTUS

- Paternitātes noteikšana
- Žilbēra sindroms
- Trombofiliju risks
- Trisomijas
- Celiakijas risks
- u.c.

Pieteikšanās pa tālr. 67425241
e-pasts: info@genera.lv
www.genera.lv
Adrese: Rātsupītes iela 1, Rīga, LV-1067

Ārstniecības iestādes reģistrācijas Nr. 0192-68301